

พระนอนเชิงดอย

วัดเชิงดอยเทพรัตน์

บ้านม่วง ตำบลห้วยขวาง อำเภอเมืองสกลนคร จังหวัดสกลนคร

พจนราภรณ์ เขจรเพชร : เรียบเรียง

หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรมท้องถิ่น จังหวัดสกลนคร

จัดพิมพ์เผยแพร่

พระพนมเชิงดอย

วัดเชิงดอยเทพรัตน์

บ้านม่วง ตำบลห้วยยาง อำเภอเมืองสกลนคร จังหวัดสกลนคร

จัดพิมพ์เผยแพร่โดย

หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรมท้องถิ่น จังหวัดสกลนคร

พจนานุกรม เชจเรบุตร : เรียบเรียง

พระนอนเชิงตอย

วัดเชิงตอยเทพรัตน์ บ้านห้วยยาง ตำบลห้วยยาง อำเภอเมืองสกลนคร จังหวัดสกลนคร

ผู้เรียบเรียง : นายพจนวราภรณ์ เขจรเพชร

จำนวนที่พิมพ์ : ๖๐ เล่ม

จัดพิมพ์โดย : หอวัฒนธรรมสังฆมณฑลและศิลปกรรมท้องถิ่นจังหวัดสกลนคร

คณะทำงาน :

ดร. สถิตย์ ภาคมฤค รองผู้อำนวยการสำนักงานฯ ศิลปะและวัฒนธรรม

นางสาวสุติมา ภูววรรณ นางสาวจินตนา ลินโพธิ์ศาล

นายเกษมดากร นันสีล นายพัฒน์พงษ์ คำพิบูล

ที่ปรึกษา :

พระครูปลัดศรีธรรมวัฒน์ เจ้าอาวาสวัดโนนสวรรค์ (ภูตินแดง)

พระไพรัช ญาณโร เจ้าสำนักสงฆ์เชิงตอยเทพรัตน์

นายวิทยา จันทน์ธอง ผู้ว่าราชการจังหวัดสกลนคร

นายประสิทธิ์ คะเสรัมย์ ที่ปรึกษามหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร

ผศ.ปรีชา ธรรมวิมล อธิการบดีมหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร

ดร.เกรียงไกร ผาสู่ตะ มหาวิทยาลัยนครพนม

ดร.ธีระวัฒน์ แสนคำ มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย

นายพิทักษ์ชัย จตุชัย มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา

ดร.ปรีชาวุฒิ อภิระติง มหาวิทยาลัยขอนแก่น

ดร. พิมพ์อมร นิยมคำ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ วิทยาเขตเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดสกลนคร

คณะกรรมการอำนวยการ :

นายสรสิทธิ์ อุ้ยปัดมาวงศ์ ผู้อำนวยการสำนักงานฯ ศิลปะและวัฒนธรรม

ผศ.ดร.พุดจักษ์ สิทธิ นางสาววิษณุภาณูต์ ขอนยาง

ภาพ/ออกแบบปก : นายหัตถ์ไชย ศิริสถิตย์

สงวนลิขสิทธิ์ตามกฎหมาย

คำนำ

สกลนครมีจุดเด่นทางทรัพยากรการท่องเที่ยวในด้านประวัติศาสตร์และศิลปวัฒนธรรมโดยเฉพาะทางด้านโบราณสถาน อยู่เป็นจำนวนมาก ปัญหาที่เกิดขึ้นในเวลานี้มักพบว่า โบราณสถานหลายแห่งถูกปล่อยปละละเลยให้ตกอยู่ในสภาพทรุดโทรม อันเนื่องมาจากการเสื่อมสภาพตามธรรมชาติของวัสดุก่อสร้าง จากภัยธรรมชาติ ดินฟ้าอากาศและจากการทำลายของมนุษย์จากภาครัฐและเอกชน บางแห่งมีความสำคัญยิ่งแต่ไม่เป็นที่รู้จักทั่วไป เนื่องจากความไม่เหมาะสมในการทำเป็นแหล่งศึกษาและท่องเที่ยวพักผ่อนหย่อนใจ เพราะขาดการพัฒนาสภาพแวดล้อมในเรื่องที่พัก การเดินทางและการบริการด้านต่าง ๆ

ดังนั้น แหล่งศิลปกรรมที่ประสบปัญหาเหล่านี้จึงควรได้รับการพัฒนาทางด้านกายภาพให้ถูกต้อง เพื่ออำนวยความสะดวกในด้านต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านอนุรักษ์สมบัติทางวัฒนธรรมของชาติและในด้านการท่องเที่ยวให้เป็นที่รู้จักทั่วไป

สกลนครเป็นบริเวณหนึ่งในภาคอีสานที่พบโบราณสถานในสมัยต่าง ๆ เป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะในวัฒนธรรมทวารวดีซึ่งมี

ความเก่าแก่ นับตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๔ - ๑๖ ปรากฏมากกว่า ๕ แห่ง ประกอบไปด้วยหลักฐานประเภท ใบเสมา และพระพุทธรูป โดยเฉพาะพระพุทธรูปนอนหรือพระพุทธรูปแสดงปางปรินิพพาน ที่พบในเพิงหิน บริเวณเชิงเขาภูพานบ้านม่วง ตำบลห้วยยาง อำเภอเมืองสกลนคร เป็นหลักฐานสำคัญที่แสดงให้เห็นถึงการเข้ามาของวัฒนธรรมและงานศิลปกรรมทางพระพุทธศาสนา ในวัฒนธรรมทวารวดี ที่เคยเจริญรุ่งเรืองในแถบนี้เมื่อราวประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๔ - ๑๖

หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรมท้องถิ่น จังหวัดสกลนครมีจุดมุ่งหมายที่สำคัญในการจัดพิมพ์เผยแพร่หนังสือเล่มนี้ขึ้น กล่าวคือ

๑. เพื่อเสริมสร้างสำนึกรักท้องถิ่นของชาวสกลนคร
๒. เพื่อส่งเสริมการศึกษาค้นคว้า วิเคราะห์และวิจัยผลงานทางด้านประวัติศาสตร์โบราณคดีและศิลปกรรมท้องถิ่น สกลนครให้กว้างขวางยิ่งขึ้น

หวังเป็นอย่างยิ่งว่า หนังสือเล่มนี้ จะอำนวยประโยชน์ให้
เกิดความรักความเข้าใจและตระหนักในการศึกษาประวัติความ
เป็นมาของสถานที่สำคัญในท้องถิ่นยิ่งขึ้น อีกทั้งยังมีส่วนช่วย
เสริมสร้างสิ่งที่ทำให้เกิดสำนึกรักท้องถิ่นและประเทศชาติอย่าง
มั่นคงสืบไป

**หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติ
และศิลปกรรมท้องถิ่น จังหวัดสกลนคร**

คำนำผู้เรียบเรียง

วัฒนธรรมทวารวดี มีรากฐานวัฒนธรรมพื้นถิ่นผสมวัฒนธรรมภายนอกจากอินเดียกลายเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตน เจริญรุ่งเรืองมาตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๔ – ๑๖ ก่อนที่จะเลือนหายไปทิ้งไว้เฉพาะร่องรอยหลักฐานทางวัฒนธรรม ในรูปงานทัศนศิลป์แบบนามธรรมปรากฏทั่วไป สกลนครเป็นจังหวัดหนึ่งที่ปรากฏร่องรอยทางวัฒนธรรมสมัยทวารวดี กระจายอยู่ทั่วไปหนึ่งในนั้นคือ “พระนอนเชิงคอย” วัดเชิงคอยเทพรัตน บ้านม่วง ตำบลห้วยยาง อำเภอเมืองสกลนคร จังหวัดสกลนคร นับเป็นหลักฐานทางศิลปกรรมในรูปแบบพระนอนหนึ่งใน ๖ แห่ง ที่พบในภาคอีสาน

อย่างไรก็ตามพระนอนเชิงคอยองค์นี้ ถึงแม้จะมีความสำคัญในระดับหนึ่งว่า เป็นพระนอนสมัยทวารวดีเพียงองค์เดียวที่พบในแอ่งสกลนคร ก็ยังไม่เป็นที่รู้จักของคนภายนอกมากนัก ดังนั้นเป็นการเพื่อเผยแพร่ให้ความรู้เกี่ยวกับที่ตั้งภูมิหลัง ลักษณะและความสำคัญทางด้านศิลปกรรม ความสำคัญทางด้านประวัติศาสตร์โบราณคดีและ

ความสำคัญทางด้านศาสนาและคติความเชื่อขององค์พระนอน
เชิงคอย จึงเป็นที่มาของหนังสือเล่มนี้

นอกจากนี้แล้วในเล่มยังนำเสนอข้อมูลสังเขปของพระนอนที่
พบในภาคอีสานอีกจำนวน ๕ องค์ เพื่อให้ผู้อ่านเกิดความรู้
ความเข้าใจที่เชื่อมโยงไปสู่การศึกษาเป็นข้อมูลอ้างอิงทางวิชาการ
และนำไปสู่การประชาสัมพันธ์ให้พระนอนเชิงคอยเป็นที่รู้จักของ
บุคคลทั่วไปอย่างกว้างขวาง

งานการศึกษานี้แม้ว่าผู้เรียบเรียงจะใช้ข้อมูลหลักฐานทาง
ประวัติศาสตร์ศิลปะในการศึกษาวิเคราะห์ ตลอดจนใช้ข้อมูลจาก
ประสบการณ์ในการค้นคว้ารวบรวมและเรียบเรียงข้อมูลจาก
เอกสารที่มีอยู่และจากการลงพื้นที่สำรวจและสัมภาษณ์ แต่
เนื้อหาอาจจะมีความตื้นเขินและขัดแย้งกับข้อมูลหลายประการที่มี
ผู้นำนเสนอ จึงยังมีใช่เป็นข้อมูลทางวิชาการและจำเป็นที่จะต้อง
ศึกษาค้นคว้าต่อไปและขอให้ผู้อ่านได้ใช้วิจารณญาณพิจารณา
ไปด้วย ผู้เรียบเรียงพร้อมที่จะรับคำชี้แนะและข้อถกเถียงจาก
ท่านผู้รู้ทั้งหลายเพื่อปรับปรุงให้ดีขึ้นในโอกาสต่อไป

ขอขอบพระคุณคณะที่ปรึกษาและผู้บริหารสถาบันภาษา
ศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนครและ
คณะอนุกรรมการหน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรม

ท้องถิ่นจังหวัดสกลนคร ที่ให้การสนับสนุนกระบวนการทำงาน
ด้วยดีเสมอมา

หากหนังสือเล่มนี้ จะอำนวยการประโยชน์ให้เกิดความรัก
ความเข้าใจและตระหนักในการศึกษาและประชาสัมพันธ์แหล่ง
ศิลปกรรมพระนอนเชิงคอยให้เป็นที่รู้จัก ผู้เขียนจักมีความยินดี
เป็นอย่างยิ่ง

พจนนารักษ์ เชจรเนตร
สถาบันภาษา ศิลปะและวัฒนธรรม
มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร

ก . พ . ๖๒

สารบัญ

คำนำ	ก
คำนำผู้เรียบเรียง	ง
สารบัญ	ช
บทนำ	๑
ที่ตั้งอาณาเขตและภูมิประเทศจังหวัดสกลนคร	๒
พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของสกลนคร	๓
สรุป	๔
พระนอนศิลปะทวารวดีในอีสาน	๕
พระนอนวัดธรรมจักรเสมาราม	๑๒
พระนอนภูเวียง	๑๔
พระนอนภูค่าว	๑๖
พระนอนภูป้อ ๑	๑๘
พระนอนภูป้อ ๒	๒๐
พระนอนเชิงคอย	๒๒
สรุป	๒๓

สารบาญ (ต่อ)

พระนอนเชิงคอบ	๒๕
ที่ตั้งและภูมิหลัง	๒๖
ลักษณะและความสำคัญทางด้านศิลปกรรม	๒๙
ความสำคัญทางด้านประวัติศาสตร์โบราณคดี	๓๓
ความสำคัญทางด้านศาสนาและคติความเชื่อ	๓๕
สรุป	๓๖
บรรณานุกรม	๓๗

บทนำ

สกลนคร ตั้งอยู่ในบริเวณพื้นที่ต่ำสุดของแอ่งสกลนคร (Sakon Nakhon Basin) มีความอุดมสมบูรณ์ทางธรรมชาติของเทือกเขาภูพาน และหนองหาน^๑ อีกทั้งประกอบด้วยลำน้ำสายต่าง ๆ ที่ไหลลงสู่แม่น้ำโขง อาทิ ลำน้ำสงคราม ลำน้ำก่ำ และธรรมชาติของป่าบุ่ง ป่าทาม ที่มีความหลากหลายเหมาะสำหรับการตั้งถิ่นฐาน จึงทำให้มีจุดเด่นทางทรัพยากรการท่องเที่ยวในด้านประวัติศาสตร์และศิลปวัฒนธรรมโดยเฉพาะทางด้านโบราณสถานอยู่เป็นจำนวนมาก เก่าแก่นับตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์ สมัยวัฒนธรรมทวารวดี เขมร ลาว และรัตนโกสินทร์โดยลำดับ

เพื่อความเข้าใจของผู้อ่านผู้เขียนจึงใคร่ขอนำเสนอข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของจังหวัดสกลนครแต่ละยุคสมัยโดยสังเขปก่อนนำเข้าสู่เนื้อหาต่อไป

ที่ตั้งอาณาเขตและภูมิประเทศจังหวัดสกลนคร

จังหวัดสกลนคร มีเนื้อที่ประมาณ ๙,๖๐๕.๗๖๔ ตารางกิโลเมตร เป็นลำดับที่ ๑๙ ของเนื้อที่ในราชอาณาจักรไทย ตั้งอยู่ ห่างจากกรุงเทพมหานครโดยทางรถยนต์เป็นระยะทางประมาณ ๖๔๗ กิโลเมตร มีอาณาเขตติดต่อกับจังหวัดใกล้เคียงดังนี้

ทิศเหนือ ติดต่อกับจังหวัดหนองคายและจังหวัดบึงกาฬ

ทิศใต้ ติดต่อกับจังหวัดกาฬสินธุ์ จังหวัดมุกดาหาร และจังหวัดนครพนม

ทิศตะวันออก ติดต่อกับจังหวัดนครพนม

ทิศตะวันตก ติดต่อกับจังหวัดอุดรธานีและจังหวัดหนองคาย

ลักษณะภูมิประเทศโดยทั่วไปของจังหวัดสกลนคร เป็นที่ราบสูงและที่ราบลุ่มสลับพื้นที่ลอนลาด ตั้งอยู่สูงจากระดับน้ำทะเลปานกลาง ประมาณ ๑๗๒ เมตร ทางด้านทิศใต้และทิศตะวันตกเป็นเทือกเขาสูงลาดเอียงมาทางทิศเหนือและทิศตะวันออก สภาพดินบริเวณที่ราบเป็นดินปนทราย และมีหนองหานเป็นแหล่งน้ำจืดขนาดใหญ่ นอกจากนี้ยังมีแหล่งน้ำธรรมชาติสำคัญอื่นๆ อีกเช่น แม่น้ำสงคราม ลำน้ำพุง ลำน้ำยาม ลำน้ำห้วยปลาหาง ลำน้ำอูนและลำน้ำก่ำ เป็นต้น

พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของสกลนคร

จังหวัดสกลนครมีความอุดมสมบูรณ์และเหมาะสมกับการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ และเกิดการอพยพเข้ามาของผู้คนจากหลายหลากทางกลุ่มชาติพันธุ์กลายเป็น “เขตสะสมทางวัฒนธรรม” ดังพบหลักฐานการตั้งถิ่นฐานอาศัยของมนุษย์ในพื้นที่จังหวัดสกลนครมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ และการรับเอาอิทธิพลทางความเชื่อ ศาสนา วัฒนธรรม ในสมัยวัฒนธรรมสมัยทวารวดี วัฒนธรรมเขมร วัฒนธรรมล้านช้างและรัตนโกสินทร์ตามลำดับ (สพลันต์ เพชรคำ, ๒๕๖๐ : ๕๗)

ประวัติศาสตร์ของการตั้งชุมชนในลักษณะหมู่บ้านในเขตจังหวัดสกลนคร ตามหลักฐานทางโบราณคดีพบว่ามีความเก่าแก่นับย้อนไปถึงยุคก่อนประวัติศาสตร์ เมื่อราวประมาณ ๓,๐๐๐ – ๑,๕๐๐ ปีมาแล้ว พบหลักฐานการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์อยู่ในบริเวณที่เป็นป่าเขาและในบริเวณพื้นที่โคกสูงไม่ไกลจากแหล่งน้ำที่เป็นลำห้วยต่างๆ โดยเฉพาะลำห้วยसानจอก ลำห้วยอุบล ลำห้วยยาม ลำห้วยปลาหาง ดังพบหลักฐานภาชนะเครื่องปั้นดินเผา เครื่องประดับ เครื่องมือที่ทำจากสำริดและเหล็ก ในกลุ่มวัฒนธรรมบ้านเชียง จากแหล่งโบราณคดีในแถบอำเภอสว่างแดนดิน อำเภอพังโคน อำเภวาริชภูมิ และอำเภอกุสุมาลย์ รวมไปถึงบริเวณพื้นที่ริมหนองหาน อำเภอเมือง

สกจนครและในพื้นที่อำเภอต่างอย โดยพบมากกว่า ๕๐ แห่ง (สพลันตี เพชรคำ, ๒๕๖๐ : ๕๘ - ๕๙) แสดงให้เห็นถึงการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ในรูปแบบสังคมเกษตรกรรมก่อนที่จะมีการพัฒนาการเป็นรูปแบบสังคมเมืองในยุคประวัติศาสตร์ในสมัยต่อมา

เมื่อราวพุทธศตวรรษที่ ๑๔ - ๑๕ ชุมชนในภาคอีสานได้ขยายตัวเป็นชุมชนขนาดใหญ่กลายเป็นชุมชนเมืองที่มีความเจริญ พร้อมกับมีการติดต่อกับชุมชนภายนอกอย่างต่อเนื่อง ในระยะนี้เองความเชื่อทางพระพุทธศาสนาในวัฒนธรรม “ทวารวดี” ก็ได้แพร่หลายเข้าสู่สกจนคร ดังปรากฏหลักฐานทางโบราณคดี อาทิ ใบเสมาหินจำหลักรูปสลูป ณ วัดศรีธาตุการาม วัดคอนกรรม อำเภอสว่างแดนดิน วัดกลางศรีเชียงใหม่ อำเภอเมืองสกจนคร และพระพุทธรูปหินทราย ภายในคูหาองค์พระธาตุเชิงชุม วัดพระธาตุเชิงชุม อำเภอเมืองสกจนคร รวมไปถึงพระพุทธรูปจำหลักภายใต้เพิงหิน วัดเชิงคอยเทพรัตน์ อำเภอเมืองสกจนคร เป็นต้น

ในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๖ เป็นต้นมา วัฒนธรรม “เขมร” ได้แพร่กระจายเข้าสู่แอ่งสกจนคร บรรดาชุมชนต่างๆ เริ่มรับเอาวัฒนธรรมเขมรเข้ามาแทนที่ความเชื่อเดิม ปรากฏการสร้างศาสนสถานตามความเชื่อในศาสนาพราหมณ์ - ฮินดู ขึ้น เช่น

ปราสาทหินภายในองค์พระธาตุเชิงชุม ปราสาทนารายณ์เจงเวง ปราสาทกุม อำเภอมืองสกลนคร และปราสาทบ้านพันนา อำเภอสว่างแดนดิน เชื่อกันว่าเป็นศาสนสถานประจำโรคยศาล ตามความเชื่อทางพระพุทธศาสนา แบบมหายาน ในวัฒนธรรม เขมรสมัยบาบน ก่อนที่วัฒนธรรมเขมรที่เคยมีอยู่เริ่มเสื่อมไปจาก ดินแดนสกลนครเมื่อราวปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๘

ต่อมาในราวปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๙ วัฒนธรรมอันมี รากฐานมาจากพระพุทธศาสนาแบบเถรวาท หรือที่รู้วัฒนธรรม “ล้านช้าง” ได้เจริญขึ้นครอบคลุมดินแดนในแถบลุ่มน้ำโขง ตอนกลาง สกลนครเป็นจังหวัดหนึ่งที่ปรากฏหลักฐานว่าเป็น ดินแดนหนึ่งของวัฒนธรรมล้านช้างเคยเจริญรุ่งเรืองมาก่อนถึง หลักฐานการสร้างศาสนสถานในพระพุทธศาสนากระจายอยู่หลาย พื้นที่ของสกลนคร อาทิ พระธาตุศรีมงคล พระธาตุคงเคียง เกรือ อำเภวาริชภูมิ พระธาตุโสภา พระธาตุทอง พระธาตุ มีชัย อำเภอสว่างแดนดิน พระธาตุร้างและจารึกพระธาตุร้าง วัดธาตุศรีบุญเรือง บ้านแร่ ตำบลแร่ อำเภอฟังโคน และพื้นที่ ศักดิ์สิทธิ์บริเวณริมฝั่งหนองหานอำเภอมืองสกลนคร และ คัดแปลงศาสนสถานต่างๆ ในวัฒนธรรมเขมร เช่น การ ก่อสร้างสถาปัตยกรรมแบบ “ลาว” ครอบทับปราสาทหินที่อยู่

ภายในองค์พระธาตุเชิงชุม แสดงให้เห็นว่า พระพุทธศาสนา ได้รับความนิยมอย่างแพร่หลายในอาณาบริเวณจังหวัดสกลนคร

นอกจากนี้มีการตั้งชุมชนน้อยใหญ่หรือชุมชนเมืองปกครอง โดยขุนนางในท้องถิ่นที่ได้รับการแต่งตั้งจากส่วนกลางขึ้นตรงต่อ เวียงจันทน์ ต่อมาเมื่อภายหลังจากสิ้นรัชสมัยพระเจ้าสุริยวงศา ธรรมิกราช (พุทธศักราช ๒๑๘๑ – ๒๒๓๘) อาณาจักร ด้านข้างแตกเป็น ๓ อาณาจักร คือ หลวงพระบาง เวียงจันทน์และจำปาสัก ทำให้อาณาจักรด้านข้างอ่อนแอลง ตามลำดับ นอกจากนี้ยังพบว่าชุมชนหลายแห่งที่ตั้งขึ้นสมัย วัฒนธรรมด้านข้างในบริเวณสกลนครหลายแห่งถูกปล่อยทิ้งร้าง ค้าง

ราวปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๓ เมื่ออาณาจักรด้านข้าง อ่อนแอลง พร้อมกับมีเหตุการณ์ความไม่สงบในอาณาจักรทำให้ อิทธิพลวัฒนธรรมด้านข้างเริ่มเสื่อมคลายจากดินแดนภาคอีสาน และสกลนคร ขณะที่ลุ่มน้ำเจ้าพระยามีการสถาปนากรุงธนบุรีขึ้น เป็นราชธานีแทนกรุงศรีอยุธยาในระยะต่อมาสยามเกิดความ ชัดแย้งกับเวียงจันทน์ด้วยเหตุผลหลายประการ นครเวียงจันทน์ ตกเป็นประเทศราชของสยามและยังส่งผลทำให้อาณาจักรด้านข้าง ที่เคยรุ่งเรืองทั้งหมดตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของสยามด้วย พร้อมกัน นี้มีการกวาดต้อนผู้คนเป็นจำนวนมากเข้า

มายังดินแดนฝั่งขวาแม่น้ำโขง และระยะต่อมาเมื่อเข้าสู่สมัยรัตนโกสินทร์ ชุมชนต่างๆ เริ่มได้รับการยกขึ้นเป็นเมืองภายใต้การปกครองของสยาม ดังมีการยกฐานะ “บ้านธาตุเชิงชุม” ขึ้นเป็น “เมืองสกลทวาปี” ก่อนเปลี่ยนมาเป็น “เมืองสกลนคร” นอกจากนี้ยังมีการอพยพเข้าตั้งถิ่นฐานของผู้คนจากหลายกลุ่มชาติพันธุ์มาอาศัยเป็นชุมชนย่อยๆ ในบริเวณใกล้เคียงหลายตำบล ก่อนที่สกลนครจะเริ่มมีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงด้านการการปกครองเศรษฐกิจและสังคมตามแบบส่วนกลางในระยะต่อมาจวบจนปัจจุบัน

สรุป

สกนนคร มีความอุดมสมบูรณ์ทางธรรมชาติที่มีความหลากหลายเหมาะสำหรับการตั้งถิ่นฐาน ดังพบหลักฐานทางโบราณคดีเก่าแก่นับตั้งแต่ชุมชนยุคก่อนประวัติศาสตร์ มีความเก่าแก่นับย้อนไปถึงยุคก่อนประวัติศาสตร์ เมื่อราวประมาณ ๓,๐๐๐ – ๑,๕๐๐ ปีมาแล้ว และพัฒนาการมาสู่การเป็นชุมชนเมืองในสมัยวัฒนธรรมทวารวดี เมื่อราวพุทธศตวรรษที่ ๑๑ – ๑๕ และรับอิทธิพลวัฒนธรรมเขมร ในพุทธศตวรรษที่ ๑๖ ก่อนที่จะสาบสูญไปในพุทธศตวรรษที่ ๑๘ นอกจากนี้ยังพบหลักฐานวัฒนธรรมลาว ที่แพร่เข้ามาเมื่อราวพุทธศตวรรษที่ ๑๙ – ๒๓ ดังการก่อสร้างและการดัดแปลงศาสนสถานของวัฒนธรรมก่อนหน้า จนกระทั่งมีการเปลี่ยนแปลงสังคมการเมืองการปกครองในสมัยรัตนโกสินทร์โดยลำดับ

พระนอนศิลปะทวารวดีในอีสาน

วัฒนธรรมทวารวดี เกิดขึ้นจากการบูรณาการของวัฒนธรรมพื้นถิ่นกับวัฒนธรรมภายนอกที่รับรูปแบบมาจากอินเดีย โดยเริ่มต้นเมื่อราวพุทธศตวรรษที่ ๑๐ พบหลักฐานปรากฏในพื้นที่ภาคกลางลุ่มน้ำเจ้าพระยา ภาคตะวันออก ภาคเหนือตอนล่าง และภาคใต้บางส่วน รวมทั้งบริเวณภาคอีสานและบางพื้นที่ในประเทศลาว วัฒนธรรมทวารวดีมีอิทธิพลต่อชุมชนต่าง ๆ ในอีสานโดยส่งผ่านวัฒนธรรมพุทธศาสนามีความหลากหลาย เจริญรุ่งเรืองเรื่อยมาตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๒ – ๑๖ (รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง, ๒๕๕๘ : ๕๑) จึงเริ่มเลือนหายไป

เป็นที่ทราบกันดีว่า วัฒนธรรมทวารวดีที่พบในประเทศไทย รับอิทธิพลความเชื่อทางพระพุทธศาสนาจากอินเดีย โดยทั่วไปมักแบ่งพระพุทธศาสนาออกเป็น ๒ นิกายหลัก ได้แก่ พระพุทธศาสนาเถรวาทและพระพุทธศานามหายาน นิกายทั้งสองยังแตกแขนงออกเป็นลัทธิย่อย ๆ อีกเป็นจำนวนมาก (รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง, ๒๕๕๘ : ๕๒) ดังนั้น ลักษณะทางศิลปะแบบทวารวดีที่พบ จึงแสดงอิทธิพลศิลปะอินเดียโดยมีการ

ผสมผสานคักแปลงให้เข้ากับลักษณะท้องถิ่นจนกลายเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตนขึ้น

ศิลปะทวารวดี ที่พบในอีสานล้วนแล้วแต่เป็นงานทัศนศิลป์ที่รังสรรค์ขึ้นในคติความเชื่อทางพระพุทธศาสนา อาทิ กลุ่มใบเสมาหินจำหลักลายสลูปลายแสดงพุทธประวัติหรือชาดก พระพุทธรูปหินและสำริดรวมไปถึงพระพิมพ์ดินเผา โดยเฉพาะพระพุทธรูป นับเป็นหลักฐานสำคัญอีกประการหนึ่งที่บ่งบอกถึงความเป็นมาของวัฒนธรรมพระพุทธศาสนาที่ร่วมสมัยกับทวารวดีภาคกลางและในอีสาน (ชวลิต อธิปัตยกุล, ๒๕๕๔ : ๔๖)

พระพุทธรูปศิลปะทวารวดีที่พบในภาคอีสานนั้น เป็นรูปแบบศิลปะที่พัฒนาจนเป็นแบบท้องถิ่น ถึงแม้รายละเอียดบางอย่างใกล้เคียงกับศิลปะทวารวดีในภาคกลาง เช่น พระพักตร์แบบพื้นเมือง พระขนงค่อเป็นปีกกา พระเนตรค่อนข้างโต ขมวดพระเกศาใหญ่ รวมถึงพระหัตถ์และพระบาทที่มีขนาดใหญ่เป็นรูปแบบศิลปะทวารวดีแบบท้องถิ่นในอีสานที่มีเอกลักษณ์เฉพาะอย่างชัดเจน (กรมศิลปากร, ๒๕๓๘ : ๖๒ – ๖๓) โดยอยู่ในท่วงท่าต่าง ๆ ที่แสดงอาการยืน นั่งและนอน อาทิ ปางแสดงธรรมเทศนา ปางประธานธรรม ปางประทานอภัย ปางสมาธิ ปางนาคปรกและปางลีลาไสยาสน์หรือปางปรินิพพาน เป็นต้น

พระพุทธรูปปางลีลาไสยาสนหรือปางปรินิพพานเป็นหนึ่งในความนิยมทางวัฒนธรรมพระพุทธศาสนาแบบทวารวดี คือ อริยาบถในท่านอนตะแคง ราบลงไปกับพื้นแขนข้างหนึ่งวางราบรองรับพระเศียร อีกข้างวางแนบลำตัว พระบาทเหยียดยาววางซ้อนหรือเหลื่อมกัน สำหรับในพื้นที่ภาคอีสานพบจำหลักบนผนังหินภายในถ้ำหรือเพิงหิน มีบางองค์ตั้งอยู่บนพื้นที่ราบกลางแจ้ง อีกทั้งยังแผ่ไปตามคตินิยมตามเรื่องราวของการปรินิพพานของพระพุทธเจ้า ดังปรากฏในพระมหาปรินิพพานสูตร ที่มณิกายมหาวรรค ฉบับแปลของมหาหมฤฎราชวิทยาลัย ในตอนที่พระพุทธองค์จะเสด็จดับขันธปรินิพพาน ได้ทรงรับสั่งกับพระอานนท์พุทธสาวก ความตอนหนึ่งว่า

“เธอจงช่วยตั้งเตียงให้เรา หันศีรษะไปทางทิศอุดรระหว่างไม้สาละทั้งคู่ เราเหนื่อยแล้วจักนอน . . . พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงสำเร็จลีลาไสยาโดยปรศรีเบื่องขวา ทรงซ้อนพระบาทด้วยพระบาท มีพระสติสัมปรัญญะ .”

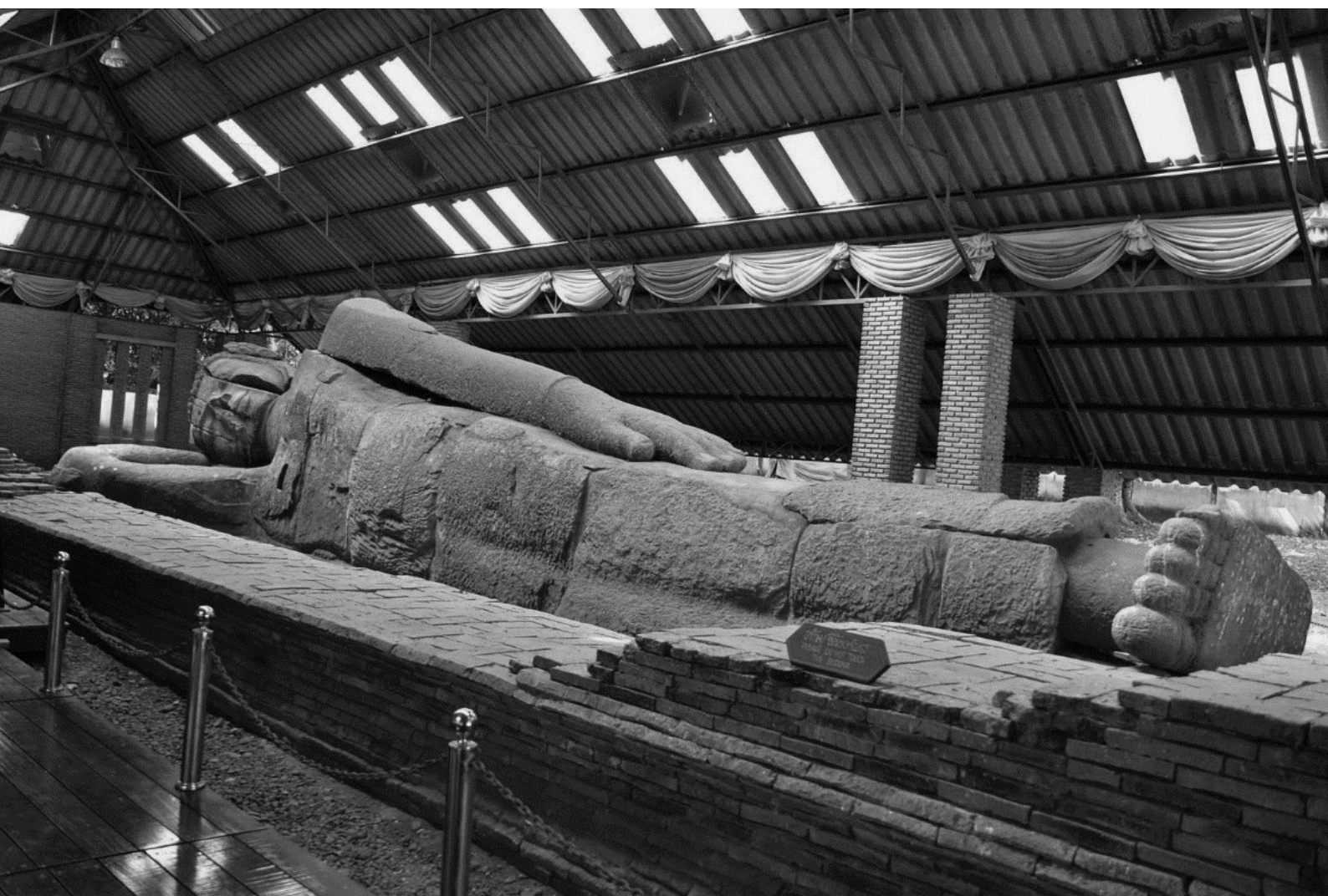
ความในพระสุตตันตปิฎกตอนนี้แสดงอย่างชัดเจนว่า เมื่อพระพุทธเจ้าจะเสด็จดับขันธปรินิพพานนั้น ทรงนอนหันพระเศียรไปทางด้านทิศเหนือในท่วงท่าแบบลีลาไสยาสน คือนอนตะแคงข้างขวา ถิ่นพระพักตร์ไปทางทิศตะวันตก (พิเศษ เจียจันทร์

พงษ์, ๒๕๔๕ : ๕๑) ซึ่งอาจเป็นไปได้ว่าความนิยมในการสร้างพระพุทธรูปในอริยาบถนอนในสมัยทวารวดีมีที่มาจากคติดังกล่าว

ในส่วนนี้ผู้เขียนจะนำเสนอข้อมูลสังเขปและลักษณะองค์ประกอบทางศิลปะของพระนอนศิลปะทวารวดีเท่าที่มีการสำรวจพบในพื้นที่ภาคอีสาน จำนวน ๖ องค์ ดังจะกล่าวต่อไป

พระนอนวัดธรรมจักรเสมาราม

พระนอนวัดธรรมจักรเสมาราม ตั้งอยู่ ณ วัดวัดธรรมจักรเสมาราม บ้านคลองขวาง ตำบลเสมา อำเภอสูงเนิน จังหวัดนครราชสีมา เป็นพระพุทธรูปก่อเรียงด้วยหินทรายจำหลัก เป็นองค์พระ แสดงปางปรินิพพาน ขนาดความยาว ๑๓.๓๐ เมตร กว้าง ๒.๘๐ เมตร (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, ๒๕๖๐ : www.) ลักษณะอยู่ในท่านอนตะแคงขวา หันพระเศียรไปทางทิศเหนือ ผินพระพักตร์ไปทางทิศตะวันออก กรองจีวรห่มเฉียง พระเศียรหนุนแนบกับลำแขนขวาสอดรองรับไปด้านหลังพระเศียร แขนซ้ายทอดไปตามลำตัว โดยรอบองค์พระพบการปักโบเสมาด้อมรอบเพื่อกำหนดพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ นับเป็นพระนอนศิลปะทวารวดีที่ประดิษฐานกลางแจ้งและมีขนาดใหญ่ที่สุดในประเทศไทย มีอายุในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๔ - ๑๖

พระนอนวัดธรรมจักรเสมาราม

พระนอนผาพระนอนภูเวียง

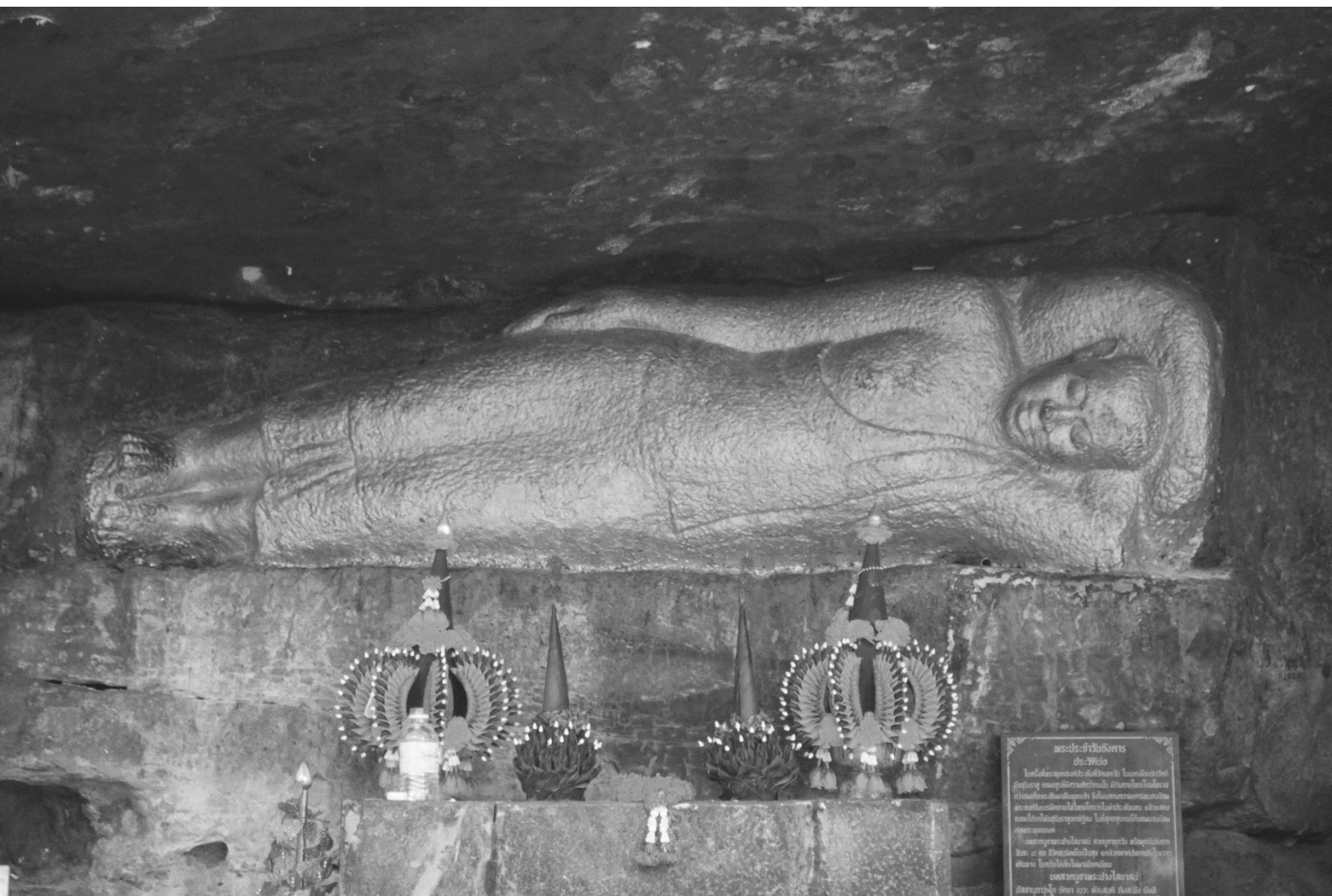
พระนอนภูเวียงหรือพระนอนผาพระนอน ตั้งอยู่ ณ ยอดเขาภูเวียง บ้านโนนสะอาด ตำบลหนองไผ่ อำเภอชุมแพ จังหวัดขอนแก่น เป็นพระพุทธรูปจำหลักนูนบนผนังหิน แสดงปางปรินิพพาน ขนาดความยาว ๓.๗๕ เมตร กว้าง ๑.๒๐ เมตร ลักษณะองค์พระอยู่ในท่านอนตะแคงขวา หันพระเศียรไปทางทิศเหนือ ถิ่นพระพักตร์ไปทางทิศตะวันออก ครองจีวรห่มเฉียง ปรากฏขอบสบง หรือรัดประคด ปลายสบงด้านล่างบานออก บริเวณเหนือพระเศียร ปรากฏจารึกตัวอักษรแบบหลังปัลลวะ ภาษาสันสกฤต ๒ บรรทัด (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, ๒๕๖๐ : www.srinachulalongkornrajavidyalaya.ac.th)

พระนอนผาพระนอนภูเวียง

พระนอนภูค่าว

พระนอนภูค่าว ตั้งอยู่ ณ วัดพุทธนิมิตภูค่าว บ้านนาดี นวล ตำบลสหัสขันธ์ อำเภอสหัสขันธ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ เป็น ภาพพระพุทธรูปจำหลักนูนบนผนังหินมีเพิงยื่นปกคลุม แสงปาง ปรีนิพพาน ขนาดความยาว ๒.๒๕ เมตร กว้าง ๕๐ เซนติเมตร (สำนักวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๖๐ : www.) ลักษณะองค์พระอยู่ในท่านอนตะแคงซ้าย หัน พระเศียรไปทางทิศเหนือ ถิ่นพระพักตร์ไปทางทิศตะวันออก กรองจีวรห่มเฉียง พระเศียรโด้งมีประภาวดีหรืออาจจะเป็นพระ เชนยรองรับหนุนแนบกับลำแขนขวาซึ่งสอดรองรับไปด้านหลังพระ เศียร แขนซ้ายทอดไปตามลำตัว พระบาทวางซ้อนกัน บ้าง สันนิษฐานกันว่าเป็นรูปพระพุทธรูปสาวกและเป็นพระพุทธรูปนอน ตะแคงซ้ายเพียงองค์เดียวเท่าที่ค้นพบในประเทศไทย

พระนอนภูค่าว

พระนอนรูปอ ๑

พระนอนรูปอ ๑ ตั้งอยู่ ณ วัดพระอินทร์ประทานพร บ้าน โพนคำ ตำบลภูปอ อำเภอเมืองกาฬสินธุ์ เป็นภาพพระพุทธรูปจำหลักนูนบนผนังใต้เพิงหินมีเพิงยื่นปกคลุม แสดงปางปรินิพพาน สลักอยู่ผนังใต้เพิงหินบริเวณเชิงเขา มีขนาดความยาว ๓.๓๐ เมตร กว้าง ๑.๒๗ เมตร (สำนักวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๖๐ : www.) องค์พระอยู่ในท่านอนตะแคงขวา หันพระเศียรไปทางทิศเหนือ ผืนพระพักตร์ไปทางทิศตะวันออก โดยพระเศียรปรากฏประภาวดีหนุนแนบกับลำแขนขวาซึ่งสอกลงด้านหลังพระเศียรรองรับด้วยพระเขนย แขนซ้ายทอดไปตามลำตัว พระบาทวางซ้อนเหลื่อมกันรองรับด้วยพระเขนย องค์พระจำหลักลายผ้าปูรองรับ

พระนอนรูปอ ๑

พระนอนรูปอ ๒

พระนอนรูปอ ๒ ตั้งอยู่ ณ วัดพระอินทร์ประทานพร บ้าน โพนคำ ตำบลภูปอ อำเภอเมืองกาฬสินธุ์ เป็นภาพพระพุทธรูปจำหลักนูนบนผนังใต้เพิงหินมีเพิงยื่นปกคลุม แสดงปางปรินิพพาน สลักอยู่ผนังใต้เพิงหินบนเขา ห่างกันจากพระนอนบริเวณเชิงเขา ประมาณ ๘๐ เมตร มีขนาดความยาว ๕.๒๐ เมตร กว้าง ๑.๕๐ เมตร (สำนักวัฒนธรรมมหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๖๐ : www.wu.ac.th) องค์พระอยู่ในท่านอนตะแคงขวา หันพระเศียรไปทางทิศเหนือ ผินพระพักตร์ไปทางทิศตะวันออก โดยพระเศียรปรากฏประภาวดี หนุนแนบกับลำแขนขวาซึ่งสอดไปด้านหลังพระเศียรรองรับด้วยพระเขนย แขนซ้ายทอดไปตามลำตัว พระบาทวางซ้อนเหลื่อมกันรองรับด้วยพระเขนย องค์พระจำหลักลายผ้าปูรองรับปรากฏการจำหลักลายคล้ายขาเตียง

พระนอนภูป้อ ๒

พระนอนเชิงคอย

พระนอนเชิงคอย ตั้งอยู่ ณ วัดเชิงคอยเทพรัตน บ้านม่วง ตำบลห้วยยาง อำเภอเมืองสกลนคร จังหวัดสกลนคร เป็นภาพพระพุทธรูปจำหลักนูนบนผนังใต้เพิงหินมีเพิงยื่นปกคลุมแสดงปางปรินิพพาน สลักอยู่บนผนังใต้เพิงหินเชิงเขา มีขนาดความยาว ๓.๒๐ เมตร กว้าง ๑.๕ เมตร องค์พระอยู่ในท่านอนตะแคงขวา หันพระเศียรไปทางทิศเหนือ ถิ่นพระพักตร์ไปทางทิศตะวันออก พระเศียรหนุนแนบกับลำแขนขวาซึ่งสอดไปด้านหลังพระเศียรรองรับด้วยพระแขน แขนซ้ายทอดไปตามลำตัว ยื่นออกจากองค์พระพระบาทวางซ้อนกัน ปรากฏการจำหลักลายกลีบบัวรองรับองค์พระ ปรากฏร่องรอยการซ่อมแซมด้วยการปั้นปูนพอกทำลายประดับบริเวณพระนาภีมาหาหน้าแข้ง ปั้นปูนต่อยอดพระเศียรเปลวและซ่อมข้อพระบาทที่คลายมงคลบริเวณฝ่าพระบาท

สรุป

วัฒนธรรมทวารวดี มีอิทธิพลต่อชุมชนต่าง ๆ โดยส่งผ่านวัฒนธรรมพุทธศาสนามีความหลากหลาย ลักษณะทางศิลปะแบบทวารวดีเกิดการผสมผสานคักแปลงเข้ากับลักษณะท้องถิ่นจนกลายเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตน งานทัศนศิลป์แบบศิลปะทวารวดีได้รังสรรค์ขึ้นในคติความเชื่อทางพระพุทธศาสนา อาทิ กลุ่มใบเสมาหินจำหลักลายสลูปลายแสดงพุทธประวัติหรือชาดก พระพุทธรูปหินและสำริดรวมไปถึงพระพิมพ์ดินเผา

พระพุทธรูปอนศิลปะทวารวดี ในอีสานเป็นงานทัศนศิลป์ที่พบน้อยกว่าพระพุทธรูปในอริยาบอื่น ๆ มักพบจำหลักบนผนังหิน แลบบเชิงเขา ปัจจุบันมีการค้นพบจำนวน ๖ องค์เท่านั้น โดยทั่วไปนิยมทำเป็นปางปรินิพพานตามคตินิยมตามเรื่องราวในคัมภีร์มหาปรินิพพานสูตร และเป็นที่เคารพสักการะมาจนถึงปัจจุบัน

พระนอนเชิงคอย

เป็นที่ทราบกันดีว่า วัฒนธรรมทวารวดีกระจายอยู่ทั่วไปในหลายพื้นที่ของสกลนคร ปรากฏในรูปแบบของพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ ที่มีการปักโบสถ์มาจำหลักลวดลายสลูปลและหมอน้ำล้อมรอบ และพระพุทธรูปหินทราย แสดงให้เห็นถึงความเจริญรุ่งเรืองของวัฒนธรรมทวารวดีที่เจริญรุ่งเรืองในพื้นที่ของสกลนครเมื่อราวพุทธศตวรรษที่ ๑๔ - ๑๖ อีกทั้งยังเป็นหลักฐานสำคัญที่บ่งชี้ว่าชุมชนสังคมเกษตรกรรมที่ต่อเนื่องมาในสมัยก่อนประวัติศาสตร์รับเอาวัฒนธรรมภายนอกเข้ามาพัฒนาเป็นชุมชนเมืองขึ้น

สกลนครเป็นจังหวัดหนึ่งที่พบพระพุทธรูปนอน แสดงปางปรินิพพาน นับเป็นหนึ่งใน ๖ องค์ ที่พบในพื้นที่ภาคอีสาน เป็นหลักฐานสำคัญที่จะสะท้อนถึงอารยธรรมช่วงหนึ่งซึ่งเคยมีบทบาทต่อชุมชนในท้องถิ่นจังหวัดสกลนคร เหมาะสมสำหรับการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์โบราณคดีและนิเวศวัฒนธรรมของจังหวัดสกลนคร ดังจะกล่าวต่อไป

ที่ทิ้งและภูมิหลัง

พระนอนเชิงคอยหรือพระนอนเชิงคอยเทพรัตน์ ตั้งอยู่ ณ สำนักสงฆ์เชิงคอยเทพรัตน์หรือสำนักสงฆ์ถ้ำเขาไกรลาสศรี สะอาดเจริญธรรม ในท้องที่บ้านม่วง ตำบลห้วยยาง อำเภอ เมืองสกลนคร จังหวัดสกลนคร ห่างจากตัวเมืองสกลนครไป ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ ประมาณ ๑๘ กิโลเมตร เข้าสู่ แหล่งโดยเดินทางจากเทศบาลนครสกลนคร ตามถนนสุขเกษม ผ่านสี่แยกบายพาสมุ่งตรงไปตามถนนถีนานนท์ ประมาณ ๑ กิโลเมตร เลี้ยวซ้ายที่สามแยกบ้านศรีวิชา มุ่งตรงตามถนน หมายเลข ๒๓๓๙ ผ่านบ้านพะเนาว์ ประมาณ ๓ กิโลเมตร เลี้ยวขวาตามทางหลวงชนบทผ่านบ้านบอน บ้าน ม่วง มุ่งสู่อ่างเก็บน้ำห้วยเค็ดล้มเข้าสู่แหล่งที่ตั้งพระนอนเชิง คอย

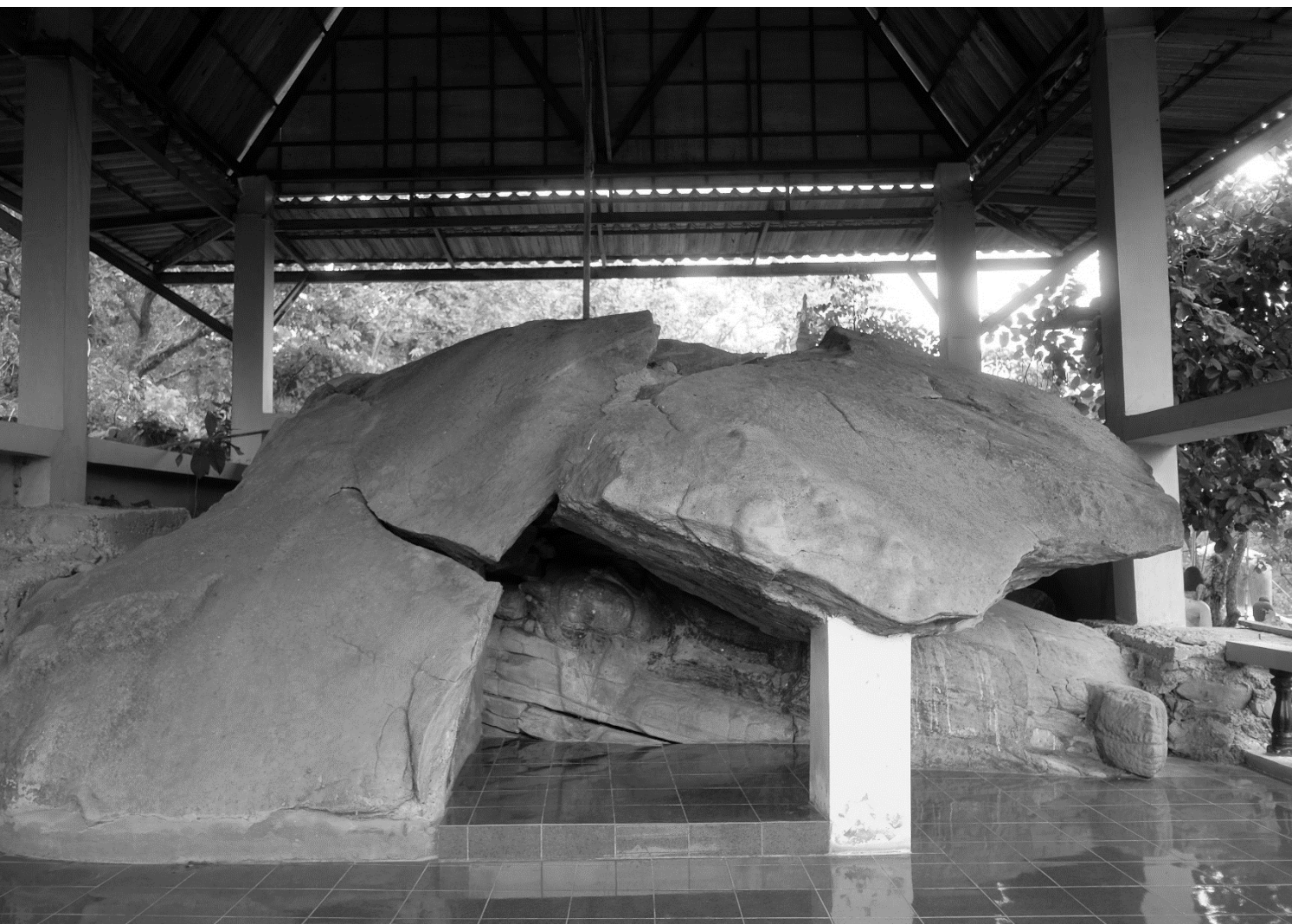
ที่ตั้งของพระนอนเชิงคอย เป็นพื้นที่ส่วนหนึ่งของแนว
เทือกเขาภูพาน อดีตเป็นเพียงพื้นที่ป่าโดยชาวบ้านในอดีตได้พบ
ภาพจำสลักมองว่า เป็นรูปสตรีนอนเปลือยเปล่า จึงเรียก
“นางนอนเปลือย” ตามความเข้าใจ ภายหลังได้รับการพัฒนา
บุกเบิกเป็นสำนักสงฆ์ โดย พระคำฟอง มิตภาณี เจ้า
อาวาสวัดศรีสะอาด บ้านดงมะไฟ ตำบลห้วยยาง อำเภอ
เมืองสกลนคร จังหวัดสกลนคร และชาวบ้านที่เคารพศรัทธา
เมื่อปีพุทธศักราช ๒๕๑๕ เป็นต้นมา

อ่างเก็บน้ำห้วยเกดล้อมและเชิงเขาที่ตั้งพระนอนเชิงคอย

ลักษณะและความสำคัญทางค่านศิลปกรรม

พระนอนเชิงคอย จัดอยู่ในภาพพระพุทธรูปศิลปะทวารวดี จำหลักนูนบนผนังใต้เพิงหินมีเพิงยื่นปกคลุม แสดงปาง ปรีณิพพาน มีขนาดความยาว ๓.๓๐ เมตร กว้าง ๑.๒๗ เมตร องค์พระอยู่ในท่านอนตะแคงขวา หันพระเศียรไปทางทิศเหนือ ผินพระพักตร์ไปทางทิศใต้ โดยพระเศียรหนุนแนบกับลำแขนขวาซึ่งสอกลงไปด้านหลังพระเศียร พระพักตร์ค่อนข้างเหลี่ยม ขมวดพระเกศาเป็นเม็กขนาดใหญ่ พระนลาฏแคบพระเนตรโปน พระโอษฐ์หนา พระกรรณยาวถึงพระศอ (กรมศิลปากร , ๒๕๓๘ : ๖๒ – ๖๓) แขนซ้ายวางทอดไปตามลำตัว พระบาทวางซ้อนเสมอกันยื่นปลายออกมาจากองค์พระ ในช่วงหนึ่ง ถูกทำลายโดยคนร้ายในบริเวณพระนาภีลงมาถึงพระบาท ได้มีการซ่อมแซมด้วยการต่อเติมชายสังมาณี ขอบสบงและรัดประคด รวมไปถึงการต่อยอดพระเกศ ทำให้เสียลักษณะศิลปกรรมไปอย่างน่าเสียดาย (สุรัตน์ วรางค์วิรัตน์ , ๒๕๓๘ : ๓๕ – ๓๖)

บริเวณเพิงหินที่ประดิษฐานพระนอนเชิงคอย

ยอดพระเกศเปลวที่ได้รับการต่อเติมขึ้นใหม่

การซ่อมแซมด้วยการต่อเติมชายผ้าสังฆาฏิและขอบसनง

ความสำคัญทางด้านการประวัติศาสตร์โบราณคดี

พระนอนเชิงคอยมีลักษณะของการคิดแปลงเพิงหินธรรมชาติ เป็นสถานที่ในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาด้วยการสร้างรูปเคารพโดยใช้เทคนิคการจำหลักลงบนผนังภายในเพิงผา หากมองในแนวหนึ่งอาจจะการสืบทอดวัฒนธรรมในยุคก่อนประวัติศาสตร์ที่ใช้ถ้ำในการประกอบพิธีกรรม (กรมศิลปากร, ๒๕๓๘ : ๖๒ – ๖๓)

นอกจากนี้การค้นพบภาชนะเครื่องปั้นดินเผา และเครื่องมือสำริดและโลหะ แบบวัฒนธรรมบ้านเชียงสมัยปลายในบริเวณบ้านม่วง อันเป็นหมู่บ้านตั้งอยู่บริเวณเชิงเขา และการพบแท่นหินและซากสำหรับบดยา ใกล้กับที่ตั้งขององค์พระนอนเชิงคอย เป็นหลักฐานสำคัญแสดงถึงการตั้งถิ่นฐานชุมชนของผู้คนทับซ้อนต่อเนื่องจากวัฒนธรรมสมัยก่อนประวัติศาสตร์เข้าสู่วัฒนธรรมทวารวดี เมื่อราวพุทธศตวรรษที่ ๑๔ นับเป็นชุมชนทวารวดีที่มีความเก่าแก่แห่งหนึ่งในจังหวัดสกลนคร

การที่พระนอนเชิงคอย ตั้งอยู่ในพื้นที่ห่างไกลถึงในบริเวณเชิงเขาภูพานแสดงให้เห็นถึงการเป็น “อรัญวาสี” ในวัฒนธรรมทวารวดี อย่างไรก็ตามไม่พบการปักโบเสมาเพื่อกำหนดพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ โดยพระนอนเชิงคอยมีลักษณะของพื้นที่

คล้ายกันกับพระนอนองค์อื่น ๆ ที่พบในภาคอีสาน คือตั้งอยู่บริเวณส่วนหนึ่งของภูเขา ยกเว้นพระนอนวัดธรรมจักรเสมาราม จังหวัดนครราชสีมาที่ประดิษฐานในพื้นที่ราบกลางแจ้ง

พระนอนเชิงคอยนับเป็นหลักฐานทางด้านศิลปกรรมที่มีความสำคัญ เทียบจากลักษณะทางศิลปะทั้งจากพระนอนอื่น ๆ สามารถกำหนดอายุอยู่ในพุทธศตวรรษที่ ๑๔ - ๑๖ อีกทั้งยังเป็นพระพุทธรูปนอนสมัยทวารวดีเพียงองค์เดียวที่ค้นพบในแอ่งสกลนครด้วย นับเป็นหลักฐานที่สะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญทางด้านประวัติศาสตร์วัฒนธรรม โดยเฉพาะใน ส่วนที่แสดงถึงความสัมพันธ์กับชุมชนพื้นถิ่นเดิม ที่รับวัฒนธรรมทวารวดีจากภายนอกด้วย

ความสำคัญทางคานศาสนาและคติความเชื่อ

พระนอนเชิงคอย เป็นที่เคารพสักการะของชาวบ้านในละแวกใกล้เคียง นอกจากนี้ยังปรากฏเรื่องเล่าในลักษณะของมุขปาฐะ กล่าวถึง การรวบรวมข้าวของมีค่าของชาวบ้าน โดยการนำพญาเจตราช ชุนเทพรัตน์และพระภิกษุร้าง เพื่อไปบรรจุยังองค์พระธาตุพนม แต่เนื่องจากการฉลองสมโภชองค์พระธาตุพนมเสร็จสิ้น จึงตกลงฝังสิ่งของมีค่าเหล่านั้นไว้ในบริเวณเชิงเขาที่ตั้งองค์พระนอน พร้อมกับสร้างพระนอนและพระพุทธรูปอีก ๗ องค์ (ไพรัช ญาณโร, ม.ป.พ. : ๙-๑๐) เพื่อไว้เป็นที่สักการะ ภายหลังบริเวณแถบนี้ได้ถูกทิ้งร้างไป

นอกจากนี้พระนอนเชิงคอยยังแฝงไปด้วยคติชน กล่าวคือ พระนอนเชิงคอยเป็นพระพุทธรูปปางปรินิพพาน ในเหตุการณ์ที่พระพุทธเจ้าทรงปรินิพพานนั้น ได้ทรงแสดงปัจฉิมโอวาทซึ่งปรากฏในพระมหาปรินิพพานสูตร ทิมนิกาย มหารวค ฉบับแปลของมหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ใจความว่า “สังขารทั้งหลายมีความเสื่อมไปเป็นธรรมดา เธอทั้งหลายจงทำหน้าที่ให้สำเร็จด้วยความไม่ประมาทเถิด” ดังนั้น องค์พระนอนเชิงคอยจึงเปรียบเสมือนสิ่งที่เป็นพุทธานุสติ คือ ให้ระลึกถึงพระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้านั้นเอง โดยในช่วงเดือน ๖ ทางจันทรคติ ยังได้จัดให้มีประเพณีสงกรานต์พระนอนเชิงคอยเป็นประจำทุกปี

สรุป

พระนอนเชิงคอย เป็นพระพุทธรูปศิลปะทวารวดี แสดงปางปรินิพพาน และสลักบนผนังหินเชิงเขาภูพาน นับเป็นพระนอนศิลปะทวารวดีจำนวนหนึ่งใน ๖ องค์ที่พบในภาคอีสาน นอกจากนี้พระนอนเชิงคอยยังเป็นพระนอนศิลปะทวารวดีหนึ่งเดียวที่พบในแอ่งสกลนคร แสดงให้เห็นถึงซึ่งความสำคัญทางด้านประวัติศาสตร์วัฒนธรรม โดยเฉพาะในส่วนที่แสดงถึงความสัมพันธ์กับชุมชนพื้นถิ่นเดิม ที่รับวัฒนธรรมทวารวดีจากภายนอกในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๒ – ๑๖ ในพื้นที่เชิงเขาภูพาน

นอกจากนี้ยังเป็นที่เคารพสักการะของชาวบ้านใกล้เคียงโดยจัดพิธีสงฆ์ประจำปีในช่วงเดือน ๖ ตามปฏิทินจันทรคติ ของทุกปี

บรรณานุกรม

หนังสือและบทความในหนังสือ

กรมศิลปากร . สำนักศิลปากรที่ ๑๐ ร้อยเอ็ด .

ร้อยรอยเก่าสกลนคร . กรุงเทพฯ : บริษัท รุ่งศิลป์
การพิมพ์ (๑๙๗๗) จำกัด . ๒๕๕๕ .

ชวลิต อธิปัตยกุล . งานศิลปกรรม เมื่อแรกสร้างพระพุทธ
ศาสนาเข้ามาในอีสาน . สกลนคร : บ้านเหล่าการพิมพ์
๓๓๓๓ , ๒๕๕๔ .

ผาสุก อินทราช . ทวารศึกษาเชิงวิเคราะห์จากหลักฐาน
ทางโบราณคดี . กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์อักษรสมัย .
๒๕๔๒ .

พิเศษ เจียจันทร์พงษ์ . หาพระหาเจ้า .

กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มติชน . ๒๕๔๕ .

ไพรัช ญาณไชโร . ประวัติวัดเชิงคอยเทพรัตน์ .

ม . ป . ท . : ม . ป . พ . . ม . ป . ป .

รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง . ทวารคดีในอีสาน .

กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มติชน . ๒๕๔๘ .

สุรัตน์ วรางค์รัตน์ . (บรรณาธิการ) . สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม
จังหวัดสกลนคร . สกลนคร : สกลนครการพิมพ์ ,
๒๕๓๘ .

_____ . (บรรณาธิการ) . ประวัติศาสตร์
สกลนคร . สกลนคร : สกลนครการพิมพ์ , ๒๕๔๔ .
สพลันตี เพชรคำ . (บรรณาธิการ) . ประวัติศาสตร์
สกลนคร . เชียงใหม่ : หจก.วนิดาการพิมพ์ ,
๒๕๖๐ .

สัมภาษณ์บุคคล

พระไพรัช ญาณธโร . เจ้าสำนักสงฆ์เชิงคอยเทพรัตน์ .

๒๕๖๐ . สัมภาษณ์ . ๘ มิถุนายน .

นายสุริยา บุญนิเวศ . ผู้ใหญ่บ้านม่วง หมู่ ๔ .

๒๕๖๐ . สัมภาษณ์ . ๘ มิถุนายน .

นายปรีชา สวัสดิ์ . ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านบอนสหราษฎร์

บำรุง . ๒๕๖๐ . สัมภาษณ์ . ๘ มิถุนายน .

ข้อมูลในอินเทอร์เน็ต

ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน) .

“วัดพระนอน, วัดธรรมจักรเสมาราม,
พระพุทธรูปไสยาสน์วัดธรรมจักรเสมาราม.” [ออนไลน์].
เข้าถึงเมื่อ ๒๖ มิถุนายน ๒๕๖๑.

เข้าถึงได้จาก <http://www.sac.or.th/>.

ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน) .

“จารึกพระพุทธรูปไสยาสน์ภูเวียง” [ออนไลน์].
เข้าถึงเมื่อ ๒๖ มิถุนายน ๒๕๖๑.

เข้าถึงได้จาก <http://www.sac.or.th/>.

สำนักวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยขอนแก่น .

“พระพุทธรูปไสยาสน์รูปอ ๒ องค์” [ออนไลน์].
เข้าถึงเมื่อ ๒๖ มิถุนายน ๒๕๖๑.

เข้าถึงได้จาก <http://cackku.wixsite.com/phratrairat1/blank-28>.

สำนักวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยขอนแก่น .

“พระพุทธรูปไสยาสน์ภูค่าว” [ออนไลน์].
เข้าถึงเมื่อ ๒๖ มิถุนายน ๒๕๖๑.

เข้าถึงได้จาก <http://cackku.wixsite.com/phratrairat1/blank-28>.

